

“ДЫЯРЫУШ” ТЭАФІЛІ КАНСТАНЦЫІ МАРАЎСКАЙ У СВЯТЛЕ ІДЭАЛАЎ АСВЕТНІЦТВА

У другой палове XVIII ст. культурная прастора Рэчы Паспалітай была ахоплена подыхам Асветніцтва. Значна павысілі прэстыж адукаванасці і вучонасці ў грамадстве правядзенне школьнай рэформы 1740–1760 гг., дзейнасць Адукацыйнай камісіі, якая ў пытаннях асветы кіравалася ідэямі французскіх філосафаў XVIII ст., былі распрацаваны новыя праграмы для сярдніх школ з пашыраным выкладаннем прыродазнаўчых і грамадскіх навук і замежных моў; абуджаецца цікавасць да прафесійнага навучання ў тэатральных, музычных і балетных школах, дзе выкладалі заходнееўрапейскія музыканты, балетмейстры і танцоўшчыкі; была рэарганізавана Віленская езуіцкая акадэмія ў вышэйшую навучальную ўстанову новага тыпу. Эстэтычныя густы маладых беларускіх магнатаў фарміраваліся ў час шматлікіх падарожжаў па Заходняй Еўропе, дзе адбывалася знаёмства з ідэямі Д. Дзідро, Ф. М. Вальтэра і Ж.-Ж. Русо. Кнігі французскіх асветнікаў былі і ў прыватных бібліятэках славутых беларускіх магнатаў – Радзівілаў, І. Храптовіча, А. Тызенгаўза [Гл.: Мальдзіс 2007 і інш.].

Прадстаўнікі славутага роду Радзівілаў свае ўражанні ад наведвання заходнееўрапейскіх краін занатоўвалі ў дыярыушах, у якіх адлюстраваны цікавыя падзеі прыватнага, грамадскага і культурнага жыцця эпохі Асветніцтва. С. Гаранін слушна піша: “Знаёмячы чытачоў з тыповымі фактамі і адзінкавымі выпадкамі, з гістарычнымі падзеямі, што адбываліся не толькі на Радзіме, але і ў замежных краінах, складальнікі дыярыушаў свядома і несвядома выяўлялі сябе ў якасці носьбітаў нацыянальнай самасвядомасці нават тады, калі пісалі па-польску” [Гісторыя беларускай літаратуры 2006, 748].

У мемуарнай спадчыне яркіх прадстаўнікоў роду Радзівілаў (М.-К. Радзівіла, К.-С. Радзівіла, Т.-К. Мараўскай) арганічна сінтэзуецца шырыня погляду на свет і культ сям’і. Ж. Некрашэвіч-Кароткая выдатна паказала заходнееўрапейскія традыцыі ў тэ-

атральнай культуры Беларусі XVIII ст., “інтэлектуальны клімат, “радзівілаўскі сусвет” і “высокія духоўныя запатрабаванні нашых арыстакратаў” [Гл.: Некрашэвіч-Кароткая 2006, 138–149; Некрашэвіч-Кароткая 2002, 86–91].

А. Мальдзіс падкрэслівае, што мемуарная літаратура XVIII ст. “вызвалася ад сярэдневяковай схаластыкі, рэлігійнага фаталізму, станавілася ўсе больш свецкай, дэмакратычнай”, у ёй больш яскрава адчуваецца “суб’ектыўнае “я” аўтара” [Мальдзіс 2007, 295–296].

“Дыярыуш” нясвіжскай арыстакраткі Тэафілі Канстанцыі Мараўскай, дачкі гетмана Міхала Казіміра Рыбанькі і Францішкі Уршулі Радзівіл, дэманструе сферу інтарэсаў і менталітэт жанчыны XVIII ст., захапленні і звычаі заходнееўрапейскай арыстакратыі. Н. Русецкая трапна заўважыла, што жанчыны, якія ў XVIII ст. браліся за пяро, рэдка ўсведамлялі сябе пісьменніцамі, літаратурны занятак не з’яўляўся асноўным відам іх дзейнасці, не прыносіў прыбытку і займаў далёка не першае месца ў прыватным жыцці [Гл.: Русецкая 2007].

Тэафіля Канстанцыя Мараўская адрасла дзённік свайго падарожжа “мілым сваім дзецям”, каб “знайшлі ў гэтай працы хоць крышку навукі” і “бралі прыклад з прыроднай пчолкі, якая з прыкрых зёлак збірае салодкі мёд”, а таксама “добрым сябрам”, якія знойдуць у ім “забаву” [Diariusz 2002, 1]. Пры гэтым княгіня амаль не кранае складаную палітычную барацьбу, якую вымушаны былі весці яе брат ваявода віленскі Караль Радзівіл і муж генерал-маёр Ігнацы Фелікс Мараўскі ў перыяд Барскай канфедэрацыі. Яна не акцэнтуюе ўвагу, чаму Караль Станіслаў Радзівіл знаходзіўся ў эміграцыі. У працах беларускіх гісторыкаў грунтоўна паказана палітычная сітуацыя на беларускіх землях у другой палове XVIII ст., аргументавана даводзіцца, што кіраўніцтва Барскай канфедэрацыі імкнулася заручыцца міжнародным прызнаннем, дабіцца дыпламатычнай і фінансавай падтрымкі ў Вене, Стамбуле, Дрэздэне, Рыме [Гл.: Гісторыя Беларусі. Беларусь у часы Рэчы Паспалітай (XVII–XVIII ст.) 2004]. Ігнацы Фелікс Мараўскі адстойваў інтарэсы Караля Радзівіла ў Барскай канфедэрацыі, скіраванай супраць ка-

раля. Дэкрэты канфедэрацыі налажылі секвестр на радзівілаўскую маёмасць, таму да 1777 года Караль Станіслаў Радзівіл знаходзіўся ў эміграцыі.

Хутчэй за ўсе, праблемы палітыкі не ўваходзілі ў сферу інтарэсаў нясвіжскай арыстакраткі. Чытаючы “Дыярыуш” Тэафілі Мараўскай, складваецца ўражанне, што яна намагаецца не толькі ўбачыць, але і асэнсаваць заходнееўрапейскую прастору жыцця, стварыць панараму заходнееўрапейскага свету.

А. Мальдзіс і У. Мархель адзначаюць, што: “асветніцкія ідэі вызначалі асноўныя рысы тагачаснай эстэтыкі, якая ў адрозненні ад барочнай, крыніцай натхнення абвясчала аб’ектыўную рэальнасць” [Гісторыя беларускай літаратуры 2007, 9].

Ярка і маляўніча апісвае Тэафіля Мараўская еўрапейскія гарады – Крулявец, Гданьск, Берлін, Патсдам, Парыж, Страсбург, Рым, Неапаль. У яе апісаннях арганічна сінтэзуюцца звесткі па гісторыі, геаграфіі і культуры. Энцыклапедычныя дадзеныя пра еўрапейскія гарады суседнічаюць з жаночым адлюстраваннем некаторых рэчаў: “Гданьск – горад партовы, побач з Балтыйскім морам, гандлюе з нашым краем, вольны, заможны, вялікі і прыгожы, усе вуліцы абсаджаны прыгожымі дрэвамі, праўда, ад гэтага здаецца цямнейшым. Арсенал акуратны, боепрыпасаў шмат. Каталіцкі касцёл прыгожы... У тым касцёле знаходзіцца таксама вельмі рэдкі і адметны арган, які падрабляе не толькі розныя музычныя інструменты, але і чалавечыя галасы. Парадак у горадзе заслугоўвае пахвалы і пераймання” [Diariusz 2002, 35]. Асабліва Тэафілю Канстанцыю Мараўскую ўразіла тое, што дзяцей-сірот горад утрымлівае за свой кошт, а на свята Яна Хрысціцеля ўсіх сірот ушаноўваюць і забаўляюць на галоўнай плошчы горада.

Адначасова княгіня падрабязна апісвае “немачы” родзічаў – сяцёр, пляменніц, мужа і робіць выснову: “жаданні людскія як той карабель, які блукае па моры.... Найлепей у кожнай справе ўлады нябеснай слухацца і яе загадам павінавацца, непрыемнасці тады будуць меншымі” [Diariusz 2002, 37].

У той жа час імкненне спасцігнуць свет спалучаецца з патрыярхальнасцю і рэлігійнасцю Тэафілі Мараўскай:

“Адпраўляючыся ў дарогу, спачатку ўзялі бласлаўленне ў касцёле ксяндзоў езуітаў Св. Яна, перакананыя вопытам і звычкамі, што ўсялякія справы будуць шчаслівыя, калі ад Бога іх пачынаць” [Diariusz 2002, 1].

Назіраючы за прыгажосцю швейцарскіх гарадоў Цюрыха і Бадэна, княгіня асаблівую ўвагу акцэнтуюе на тым, што ў гэтых гарадах шмат высокаадукаваных людзей, там выходзяць добрыя кнігі і ёсць вялікія бібліятэкі. Адчуваецца, што яе хвалююць праблемы асветы, кніжнай навукі, бо некаторыя кнігі яна адпраўляла на радзіму. Княгіня не толькі наведвала бібліятэкі, яна занатоўвае свае назіранні: “Чытанне кніг і выпісванне тэкстаў у бібліятэцы дазволена кожнаму мясцоваму жыхару” [Diariusz 2002, 55].

У Парыжы з княжной дэ Талманд Тэафіля Мараўская была ў каралеўскай бібліятэцы. Там ёй сярод шматлікіх кніг паказалі Біблію, якую падарыў каралю яе “продак”. Княгіня заўважае, што канонік, “чалавек сумленны і далікатны” з вялікай павагай, “з кампліментамі” распавядаў пра слаўтых прадстаўнікоў роду Радзівілаў.

З асветніцкіх пазіцый княгіня асэнсоўвае тое, што яна ўбачыла ў “найпрыгажэйшым” горадзе Германіі – Берліне. Аглядаючы арсенал берлінскай крэпасці, княгіня з абурэннем піша пра тыя інструменты, якія “на згубу бліжніх вырабляюцца, крыўду слабых, ці на знішчэнне суседзяў... а часта прыгнечаных нішчаць і губяць” [Diariusz 2002, 41-42] Гуманістычны погляд на праблему не перашкаджае ёй наведаць Страсбургскі арсенал і ўважліва назіраць за вырабам боепрыпасаў і за адліўкаю гарматаў, у Цюрыху яна таксама наведвала арсенал, дзе шмат рознай зброі. Княгіня паведамляе, што ў Венецыі адмірал флота заўсёды іншаземец, бо “мясцовы чалавек, маючы ва ўласных руках войска, ці з уласнай ахвоты, ці з чужой парады мог бы стаць дыктатарам уласнага краю. Цяперашні час вельмі багаты на падобных манархаў” [Diariusz 2002, 206].

Асабліва цікавіць яе сфера інтарэсаў еўрапейскай арыстакратыі. У Страсбурзе з братам Каралем Станіславам Радзівілам яна наведвала князёў Сапегаў: “Генералы і панства жыве весела і

добра. Мясцовыя жыхары неаднойчы выказвалі да палякаў гжэчнасць і прыхільнасць. Адбыўся вельмі вялікі афіцэрскі баль з ілюмінацыяй... нас запрасілі туды, і я не магла адмовіць таму, што нам аказвалі столькі ўвагі і пашаны, на якую можна толькі спадзявацца ва ўласным краі” [Diariusz 2002, 61]. У Парыжы яе ўражвае прадбачлівасць і практычнасць французаў: “Купцы ў крамах сядзяць за поўнач, бо ўначы яны прадаюць больш тавараў, чым удзень” [Diariusz 2002, 67].

Тэафіля Канстанцыя Мараўская падрабязна апісвае норавы італьянскіх арыстакратаў (захапленні заможных сем’яў Мацэніга, Кантарыні і інш.): “Агульная забава жыхароў Венецыі – маскарад... Кафэнхаўзы тут летам і зімою напоўнены заможнымі людзьмі, якія без ведама дожа арганізоўваюць розныя забавы... Нават звычайна знаходзяцца дамы, якіх тут называюць казінкі, якія заўсёды вольна трымаюцца як з мясцовымі людзьмі, так і з замежнымі” [Diariusz 2002, 207]. Жыва і ярка апісвае яна спаборніцтвы гандальераў, шпацыры на пляцы святога Марка, шматлікія “забавы” венецыянцаў.

У Неапалі княгіня была ўдастоена аўдыенцыі Папы, яна падрабязна апісвае прыезд Папы на вілу Медычы: “Звычайна ён ездзіць у багатай, але старасвецкай карэце, запражанай шасцю сівымі канямі. Насупраць яго сядзяць вышэйшыя прэллаты, якіх завуць мансін’ерамі і некалькі драгунаў для асабістых даручэнняў. Перад карэтай ідзе крусіфер з крыжам і некалькі чалавек світы” [Diariusz 2002, 207]. У Рыме яна захапляецца помнікамі старажытнай культуры, асабліва яе ўразілі археалагічныя раскопкі і антычныя скульптуры (філосафа Сенекі, Курцыя і інш.).

Сустрэча з Папай, наведванне касцёлаў і святых месцаў абуджаюць у яе роздум пра спрадвечныя каштоўнасці. Яе ўвага засяроджваецца на нязвычайным, нутраным адзінства чалавечай асобы тут вельмі моцнае. У разважаннях княгіні дамінуе глыбокае перакананне ў неабходнасці выканання хрысціянскага абавязку, бо “вера наша ў кожным пункце ўмацавана і заснавана на цноце” [Diariusz 2002, 62]. З Італіі княгіня адправіла пісьмо брата Каралю Радзівілу: “Князю, Яснай асвячонай Мосці, Брату і

Дабрадзею! Спешна пішу з Рыму да Неапалю, перш за ўсе хацела б звярнуцца да Вялікага князя, Мосці Дабрадзею. Чула і ведаю, што вялікакняска мосць мае патрэбу ў капелане. Калі да гэтага часу яшчэ ніхто не замоўлены на гэтае месца, я са свайго боку прапаноўваю і моцна рэкамендую ксяндза Ханецкага. Гэта знаёмы і вельмі прывязаны да нас літвін, які, калі быў езуітам, жыў у Літве, у самым Нясвіжы. Быў тут ва ўстанове (Ватыкане), дзе засведчыў сваю дасканаласць. Ксёндз ціхі, сціплы, надзвычай разумны, ведае італьянскую мову. Чакае рэзалюцыі і волі вялікакняскай Мосці...” [Diariusz 2002, 238]. Да праблемаў брата Караля Радзівіла яна ставіцца чуйна і пачціва, заўсёды намагаецца яму дапамагчы.

Такім чынам, у “Дыярыушы” Тэафілі Канстанцыі Мараўскай прасочваецца эвалюцыя стэрэатыпаў мыслення, гуманістычны пачатак, цікаўнасць да гісторыі, культуры і побыту розных народаў, сцвярджаюцца новыя этычныя і эстэтычныя каштоўнасці. Княгіня з цікавасцю ставіцца да ўсяго невядомага, перадае дынаміку жыцця, параўноўвае еўрапейскія рэаліі з тым, што яна бачыла на радзіме. Паступова ў яе апісаннях свецкія этнакультурныя элементы адмяжоўваюцца ад рэлігійных.

Мастацкая прастора “Дыярыуша” канкрэтызаваная, шматпланавая, дынамічная і эмацыянальная. У адпаведнасці з канцэпцыяй С. Кавалёва, які вызначыў “код” Францішкі Уршулі Радзівіл (мастацкі сусвет яе твораў дастаткова касмапалітычны, універсальна-абстрактны), Тэафіля Канстанцыя Мараўская сцвярджае ідэал дзейснай асобы, якая імкнецца спасцігнуць і перадаць сваім нашчадкам ва ўсіх праявах дух заходнееўрапейскага Асветніцтва.

Літаратура:

1. Dyjariusz – Teofila Konstancyja z Radziwillow Morawska. Diariusz podrozy europejskiej w latach 1773-1774 / Wstep i opracowanie Bogdan Rok. Wroclaw. Wydawnictwo Uniwersytetu Wroclawskiego. 2002. – 259 s.
2. Гісторыя Беларусі. Беларусь у часы Рэчы Паспалітай (XVII–XVIII ст.). Т. 3. Мн., ІП “Экаперспектыва”. 2004. – 344 с.

3. Гісторыя беларускай літаратуры XI- IX ст. Т. 1. Мн.: Беларуская навука, 2006. 910 с.
4. Кавалёў С.В. Ф.У. Радзівіл у беларускай культурнай прасторы: спроба асэнсавання // Працы кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта. Вып. 7. Мн.: ВТАА "Права і эканоміка", 2006, С. 114-124.
5. Мальдзіс А.І. Беларусь у люстэрку мемуарнай літаратуры XVIII стагоддзя. // Мальдзіс А. І. Выбранае. Мн., Кнігазбор, 2007, - 465 с.
6. Некрашэвіч-Кароткая Ж. Драматургічная культура Францішкі Уршулі Радзівіл // Працы кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта. Вып. 7. Мн.: ВТАА "Права і эканоміка", 2006. С. 138 - 149.
7. Некрашэвіч-Кароткая Ж. Amor omnia vincit // Працы кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта. Вып. 3. Мн.: ВТАА "Права і эканоміка", 2002. - С. 86-91.
8. Русецкая Н. А. Сямейная муза. Паэзія Францішкі Уршулі Радзівіл. Мн., Кнігазбор. 2007. - 212 с.
9. Шалькевіч В. Ф. Гісторыя палітычнай і прававой думкі Беларусі. - Мн., Маладзёжнае навуковае супольніцтва. 2002. - 248 с.